Doru Mihăescu

ALTE ELEMENTE LEXICALE NECUNOSCUTE (CUVINTE, VARIANTE, SEMNIFICAȚII) DIN AȘA-NUMITUL „CRONOGRAF DANOVICI”

1. Am semnalat şi în unele contribuții anterioare[1] existența în textul acestui cronograf a mai multor elemente lexicale neînregistrate până atunci în dicționarele limbii române.

Noutățile anunțate acum vin să se alăture celor despre care a fost vorba, între altele, în contribuțiile respective.

Dat fiind numărul mare de cazuri în care atestarea unui cuvânt în cele dintâi manuscrise ale aşa-numitului „Cronograf Danovici” devansează, uneori cu mult, cea mai veche atestare din dicționare, această categorie de informații noi, utile acum şi pentru *Dicționarul etimologic al limbii române* (DELR), aflat în curs de elaborare, va face obiectul unei prezentări separate.

Şi tot separat vor fi prezentate, clasificate şi analizate măcar o parte dintre numeroasele, diversele şi nu de puține ori, surprinzătoarele slavonisme (nume comune, supranume, toponime, antroponime, componente ale unor sintagme ori sintagme întregi, expresii, texte ale unor inscripții greceşti reproduse exclusiv în traducere slavonă, fragmente religioase etc.), multe dintre ele inexistente în alte scrieri în limba română din perioada traducerii ori copierii, în primă fază, a acestui cronograf (substituite ori omise în copiile de mai târziu), inexistente în dicționarele româneşti, absente uneori chiar şi din dicționare ale limbilor slave. Prezența lor apropie, într-un fel, această traducere de aceea pe care, prin 1650–1660, reuşea să o ducă până la capăt, cu mari dificultăți, utilizând un original slavon, de redacție rusă, grămăticul Staicu de la Mitropolia din Târgovişte[2].

[1] A se vedea, spre exemplu, *Cronografele româneşti* (*cu privire specială asupra tipului Danovici*) II, „Memoriile Secției de Ştiințe Filologice, Literatură şi Arte”, tomul II, 1979–1980, p. 127–146; *Cronografele româneşti*, Bucureşti, 2006, p. 212–218.

[2] *Ibidem*, p. 51–92 (cap. II, *Cronograful grămăticului Staicu*). Apropierea între traducerile celor două cronografe trebuie înțeleasă numai din punctul de vedere al prezenței masive a slavonismelor, dar nu şi din acela al cauzelor (evidente sau probabile) ale acestei prezențe. Este un subiect asupra căruia vom reveni însă atunci când va fi vorba despre elementele slavone.

LR, LVII, nr. 2, p. 167–180, Bucureşti, 2008

BDD-A632 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:04 UTC)

Pentru a putea urmări, măcar până la un punct, modul în care au reacţionat o parte dintre copişti în astfel de situaţii, vom cita după cel mai vechi manuscris cunoscut, copia din ms. rom. 3517 BAR, despre care am apreciat cândva că ar data aproximativ din perioada ante 1672–1682[3], dar vom trimite şi la copia sa fidelă din ms. rom. 86 BAR, pe care am datat-o (1672–1682) – 1689[4], ambele realizate în Moldova, precum şi la alte patru copii, din perioada 1707–1758, două moldoveneşti (ms. rom. 108 BAR, anul 1707 şi ms. rom. 1469 BAR, anul 1732) şi două muntene (ms. rom. 2757 BAR, anul 1736 şi ms. rom. 1070, anul 1758). Cele şase copii menţionate aparţin unor grupe (familii) diferite din clasificările de până acum ale zecilor de manuscrise conţinând traducerea celui mai popular cronograf românesc, având, după cum se ştie, ca principal punct de plecare culegerea istorică *Νέα σύνοψις διαφόρων ιστοριῶν*, a lui Mattheos Kigalas (Veneţia, (1637), 1650)[5], la care de asemenea vom face trimiteri, mai cu seamă pentru a identifica sursa unora dintre noile cuvinte.

2. Prezentăm, în cele ce urmează, în ordine alfabetică, anunţatele noutăţi lexicale (termeni, variante, semnificaţii):

achefali (pl.): *den eresie a unor oameni ce să chema achefali, carii dzâcea că nu mai iaste Dumnedzău* (ms. 3517, 262^{r}, ms. 86, 213^{r}). Denumind pe ereticii monofiziţi, îndepărtaţi din biserica creştină în anul 451, la Sinodul de la Calcedon, cuvântul a fost preluat, cu acest sens, din originalul grecesc (Kigalas, NS, p. 269). Îl regăsim şi în manuscrise mai noi (ms. 108, 185^{v}; ms. 1469, 173^{r}, ms. 2757, 220^{v}; ms. 1070, 232^{v}). În DA (I, 1, 14) există numai *acefal* (Zool.), atestat în anul 1841; ulterior, s-a adăugat varianta *achefal*, atestată în 1837, cu acelaşi sens, din domeniul zoologiei[6];

[3] *Cronografele româneşti*, p. 219. Recent, Mioara Dragomir, într-o contribuţie semnificativă asupra acestui cronograf şi a manuscrisului 3517, ajunge la concluzia că a fost copiat în perioada 1661–1672 (*Hronograf den începutul lumii (ms. 3517). Probleme de filologie*, Iaşi, 2007, p. 171). Nu este imposibil să se fi întâmplat aşa. Totuşi, pare mai uşor de crezut că al doilea copist (pe bună dreptate, din nordul Moldovei) să-şi fi încheiat munca după 1678, an în care, în prima parte a Cronografului românesc de la Sigmaringen (Sigm 5), regăsim numai partea copiată de primul copist în ms. 3517, dar înainte de 1682–1683, când, în Cronograful românesc de la Harkov, regăsim şi partea copiată, în acelaşi manuscris, de cel de-al doilea copist.

[4] Cel mai probabil, 1680–1682, pentru prima parte a manuscrisului şi 1687–1689, pentru a doua (*Cronografele româneşti*, p. 199–200). De remarcat, în legătură cu cele două părţi ale acestui manuscris, copie fidelă a manuscrisului 3517, că prima are acelaşi conţinut ca şi prima parte din ms. 3517 şi Sigm 5, iar cea de-a doua, corespunzând celei din ms. 3517 şi din manuscrisul de la Harkov, nu i se adaugă imediat, ci abia după un număr de ani.

[5] Iulian Ştefănescu, *Cronografele româneşti: tipul Danovici*, partea I, în *Opere istorice*, Bucureşti, 1942, p. 135–163; Paul Cernovodeanu, *Filiaţia cronografelor româneşti de tipul Danovici*, I–II, în „Biserica Ortodoxă Română", anul CV (1987), nr. 9–10, p. 180–196, anul CVI (1988), nr. 7–8, p. 116–129; III, în „Revista de istorie şi teorie literară", anul XL (1992), nr. 3–4, p. 387–395.

[6] N. A. Ursu, *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*, Bucureşti, 1962, p. 140.

BDD-A632 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:04 UTC)

africhiani: *să plecă Africchiia toată cu pace ... şi să împlură de tot binele de la africhiani* (ms. 3517, 409^{v}; ms. 86, 310^{v}–311^{r}). Toponimul corespunde grecescului *Αφρικῆ* din original (KNS, p. 369). A fost creat sub influenţa acestuia sau reproduce o posibilă variantă slavonă (mediobulgară) *Африкиꙗ* (LLP, I, 61). La rândul său, derivatul *africhiani* reprezintă mai degrabă o creaţie a traducătorului. Apare şi în copii mai noi (ms. 108, 278^{r}; ms. 1469, 272^{r}; ms. 2757, 335^{v}; ms. 1070, 349^{v}). Varianta actuală, *african*, a putut fi atestată cu acest sens în 1726, iar ca adjectiv, în 1691–1697 (DÎLR, p. 92);

ambac, ambăcar: *oameni cărtulari şi sameşi mari de cumpăta împărăţâia cu scrisorile şi cu ambacul grecesc* (ms. 86, 366^{v}); *era astronom deplin ... şi ambăcar foarte adâncu, a luaré sama mii de legheoane şi de întunéréce* (ms. 3517, 433^{r}; ms. 86, 337^{v} – 338^{r}). *Ambac* reproduce ngr. *ἄμπακος* „aritmetică” (< it. *abbaco*; cf. rom. *abac* „tablă de calcul” (< fr. *abaque*), atestat în anul 1906, DA, I, p. 3). *Ambăcar* (*hambăcar*, anul 1785, Ursu, ÎL, II, p. 61) „cel care numără (măsoară)” corespunde lui *γεωμέτρης* din original (KNS, p. 385); îl putem regăsi şi în copiile mai noi (ms. 108, 299^{r}; ms. 1469, 281^{v}; ms. 2757, 357^{v}; ms. 1070, 374^{r});

bail „ambasador al Veneţiei” < ngr. *μπά(γ)ιλος* (mgr. *βαΐουλος* < lat. *baiulus*): *era pre acéia vréme acolo la Anapli mai mare bail şi căpitan anume Vitorie Garţoni* (ms. 3517, 515^{r}; ms. 86, 387^{r}). Şi acest cuvânt provine din originalul grecesc (KNS, p. 462). Este utilizat şi în copiile de mai târziu, o singură dată în variantă coruptă (ms. 108, 368^{r}; ms. 1469, 358^{r}: *baim*; ms. 2757, 430^{v}; ms. 1070, 457^{r});

băiaţi (pl.): *ş-au fost făcând râs de băiaţii creştinilor, de li-au fost dezbrăcând băiaţii cu trupurile goale* (ms. 3517, 222^{v}; ms. 86, 183^{v}). În DA (I, 1, 429) este menţionat numai pluralul (înv.) *băiate* al lui *băiată* „copilă, fetiţă, fată”, nu şi *băiaţi* (= *băieţi*) al lui *băiat* (< *băia*). Îl regăsim numai în copii din Moldova (ms. 108, 162^{r}; ms. 1469, 150^{v}). Copiştii munteni îl substituie (uneori, fără a-l înţelege): *bieţii creştini* (ms. 2757, 189^{r}), *copiii creştinilor* (ms. 1070, 189^{r});

candilar „cel care aprinde candelele (lămpile, torţele)” < mgr., ngr. *κανδυλάριος* < lat. *candelarius* < *candela* (Sophocles, GL, 2, p. 626; Lampe, PGL, p. 700): *Theodor, ficiorul candilariului, pre la împărăţâia lui Mihail Făicavul ş-a Tomei Tiranul* (ms. 3517, 587^{r}; ms. 86, 433^{v}). Corespunde lui *σπαθαρο – κανδιλάτος* din originalul grecesc (KNS, p. 193), care ar fi trebuit să fie de fapt *σπαθαρο – κανδιδᾶτος* „titlu bizantin mai înalt decât cel de spătar” (Sophocles, GL, 2, p. 1002; Lampe, PGL, p. 1247). Ca urmare, îl regăsim interpretat astfel în versiunea românească, ceea ce face ca originea patriarhului menţionat, în dreptul cifrei 56, în lista patriarhilor de Constantinopol să devină cu mult mai modestă. La fel stau lucrurile şi în manuscrisele mai noi (ms. 108, 421^{v}; ms. 1469, 407^{r}; ms. 2757, 496^{v}; ms. 1070, 530^{v});

BDD-A632 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:04 UTC)

catadisă (pl.) „scufundare în apă” < ngr. *κατάδυση* „idem”: *botedzarea pruncului cu trei catadisă, adică de trei ori să-l udză preste tot într-apa botedzului* (ms. 3517, 565^{r}; ms. 86, 470^{r}). Şi acest termen provine din originalul grecesc (KNS, p. 515), fără a fi fost modificat însă în vreun fel. Copiştii de mai târziu îl preiau cel mai adesea, cu tot cu explicaţia traducătorului (ms. 108, 410^{r}; ms. 1469, 397^{r}; ms. 1070, 510^{v}). Numai autorul copiei muntene din 1736 îl substituie prin *afunduri*: *a boteza pruncul cu trei* ***afunduri*** *în apa botezului* (ms. 2757, 479^{v});

chentinar < mgr., ngr. *κεντηνάριον* „măsură de greutate” (< lat. *centenarium*): *cumpăniră aurul şi ieşi o mie şi noadzăci de chentinare, adecă cântare, iară argint să aflară trei mii de chentinari* (ms. 3517, 396^{r} (v. şi 407^{r}); ms. 86, 301^{v} (v. şi 309^{v}). Traducătorul explică termenul, pe care l-a luat şi de această dată din original (KNS, p. 366), prin *cântar* (< tc. *kantar* „idem”), un sinonim cu mult mai bine cunoscut, atunci ca şi acum, intrat prin comerţ, dar având, în fond, ca punct de plecare, acelaşi lat. *centenarium*. Numai în copia munteană din 1758, dar şi aici doar în primul caz, mai întâlnim varianta *chintinar* (ms. 1070, 338^{r}). În rest, este utilizat *cântar* (ms. 108, 269^{r}, 276^{v}; ms. 1070, 338^{v}), a cărui variantă, *chentar*, folosită mereu în ms. 1469 (263^{v}, 270^{v}), reprezintă un compromis al copistului din 1732, între ceea ce vedea în original şi ceea ce ştia din vorbirea obişnuită. Mai devreme, în copia din 1620 a Cronografului Moxa, a fost semnalată varianta *chindinar*, preluată, în cazul respectiv, din originalul slav (< slavon *кендинарь* < mgr. *κεντηνάριον* < lat. *centenarium*)[7];

chinson < mgr., ngr. *κῦνσος* „impozit; taxă” (< lat. *census*): *şi pre Domnul Hristos, când l-au întrebat ucenicii săi: au iaste a să dare chinson lui chesaru, adecă poclon* (ms. 3517, 565^{v}; ms. 86, 470^{r}). Este vorba din nou de un cuvânt de origine latină, trecut în greaca bizantină şi, într-o anumită măsură, în neogreacă, ajuns în textul românesc din originalul traducerii (KNS, p. 516). Însoţit de explicaţia traducătorului, care nu este chiar cea mai bună, apare şi în copii mai noi, chiar dacă, mai des, sub forme corupte (ms. 108, 410^{r}; ms. 1469, 397^{r} (*chison*), ms. 1070, 511^{r} – *chirson*), cu excepţia, din nou, a copiei muntene din 1736, unde este substituit prin *dajde*;

cumpătareţ „om care ştie să îndrume, să sfătuiască, să decidă etc.” ← *cumpăta*: *om harnic şi viteaz, bun şi îndrăzneţ a fi cap şi cumpătareţ oştilor şi împărăţâei* (ms. 3517, 358^{v}; ms. 86, 276^{v}). Derivatul există şi în manuscrise mai noi (ms. 108, 245^{r}; ms. 1469, 240^{r}; ms. 1070, 308^{v}), cu excepţia aceluiaşi ms. 2757, al cărui copist îl substituie prin *cumpătător* (297^{v});

destrămţată „ruptă, zdrenţuită” ←**destrămţa* ← *strămţa* ← *stramţă* = *zdreanţă*: *de-ţ(i) va fi credinţa păgână şi destrămţată, Domnul Dumnădzău de sârg*

[7] Mihăilă, ed. Moxa, p. 181.

BDD-A632 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:04 UTC)

să facă plată (ms. 3517, 544^{v}; ms. 86, 405^{v}). În copii moldoveneşti din 1707 şi 1732 este utilizat verbul *strămța* (ms. 108, 392^{v}; ms. 1469, 381^{v}), de asemenea inexistent în dicţionarele limbii române, în timp ce copiştii munteni substituie cuvântul (*de nu-ț va fi credința curată*, ms. 2757, 459^{r}; *de-ț va fi credința păgână şi de strâmbătate*, ms. 1070, 488^{v});

domestih „ofiţer al gărzii, la Bizanţ” < mgr., ngr. *δομέστικος* < lat. *domesticus*: *un boier pre anume Costantin, ce-i era boiariia de să dzâcea domestih de şcoale* (ms. 3517, 428^{r}; ms. 86, 333$^{r–v}$). Aici este vorba, după cum vedem, de *domestihul de şcoale* (< mgr., ngr. *δομέστικος τῶν σχολῶν* < lat. *domesticus scholae*), care era, de fapt, un înalt ofiţer, un fel de comandant de divizie (Sophocles, GL, I, p. 392; Lampe, PGL, p. 380). Preluat din originalul grecesc (KNS, p. 380), cuvântul apare în toate copiile pe care le-am examinat, de fiecare dată în variantă corectă (ms. 108, 293^{v}; ms. 1469, 286^{v}; ms. 2757, 352^{r}; ms. 1070, 368^{r});

ermice „emir” – probabil după ngr. *ερ(η)μικός* „(om) care trăieşte izolat, pustnic”: *să féce un améstec foarte mare întru persî căce că nu avea cap unul să le fie mai mare. Şi trimisésă persâi să aducă pre un ermice să-l puie să fie cap persâlor ... oblicind acesta, şah Ismail, că vor să aducă pre acel ermice, s-au rădicat cu oamenii casâi lui* (ms. 3517, 506^{r}; ms. 86, 382^{r}). Corespunde lui *εμιρτζέ* (< *εμίρης* „emir”) din originalul grecesc (KNS, p. 454) şi a fost redat astfel, fie de către traducător, fie de către un copist (poate sub influenţa cuvântului grecesc pe care l-am menţionat). Apare şi în unele copii de mai târziu (ms. 108, 361^{v}; ms. 1469, 352^{r}; ms. 2757, 423^{r}), în timp ce în copia din ms. 1070 este substituit prin *emir* (449^{r});

gâltan, gâtlan „strâmtoare” < rom. **gâlt* (< v.sl. **гълтъ*) + *-an*: *pren mijlocul Crâmului, pre la Bahcé Sarai ..., la strămtoaré Danei ... că acolé este un gâtlan strâmt, cum ar hi un drum prin stânce de piiatră, de intră şi ies corabiile ..., până a ieşi la larg, veni pân-împotriva Ţarigradului, preste gâltanul mării, la Scutari ... ieşisă împăratul preste gâltanul mării la primblare* (ms. 3517, 469^{r}; ms. 86, 358^{v}, 381^{r}). În toate cele trei situaţii cuvântul este utilizat cu sensul figurat de „strâmtoare”: *Dana*, devenită *Baluclava*, din Crimeea, în primul caz, *Bosforul*, în ultimele două, sens care corespunde aceluia al grecescului *στένωμα* din original (KNS, p. 306, 418). Posibilitatea folosirii sale cu această semnificaţie nu este menţionată în dicţionarele limbii române. Pentru traducător, era un cuvânt la îndemână, căci în altă parte îl foloseşte cu sensul propriu (*bucatele îndulcesc numai gura şi gâtlanul*, ms. 86, 441^{v}). În traducerea *Istoriilor lui Herodot*, atribuită lui Nicolae Spătarul (Milescu), păstrată într-o singură copie, din anul 1816, se află în aceeaşi situaţie termenul înrudit *gât*, folosit însă acolo cu sensul figurat de „istm” (pentru *ισθμός* din original; a se vedea ms. rom. 3499 BAR, 38^{v}, 237^{v} etc. şi *Herodote* I, p. 174; VII, p. 232 etc.).

BDD-A632 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:04 UTC)

În cazul de față, când avem la dispoziție mai multe copii, putem observa că soluția propusă, după cât se pare, de traducător şi reluată în manuscrisele cele mai vechi, este arareori acceptată de copiştii de mai târziu (ms. 1070, 447^{v}). De obicei, *gâltan* (*gâtlan*) ajunge să fie redat prin *boaz* (< tc. *boğaz* „idem”; ms. 108, 360^{r}; ms. 1469, 351^{r}; ms. 2757, 422^{r});

ierosâl < ngr. *ἱερόσυλος* „profanator”: *luă plată de la Dumn[e]dzău ca un ierosâl, adecă ca un fur de svânta besérecă* (ms. 3517, 354^{r}; ms. 86, 274^{r}). Ceva mai devreme, în 1645, a putut fi atestat, în *Pravila* lui Vasile Lupu, derivatul *ierosilie* (DA II, 1, p. 455). Preluat din originalul grecesc (KNS, p. 332), termenul este glosat prin *fur*, care, în unele copii de mai târziu, îl înlocuieşte (în ms. 108, 243^{r} şi 1469, 238^{r} apare numai *fur*). Cum în Muntenia *fur* nu mai era un cuvânt obişnuit, în copiile de aici întâlnim fie o formă coruptă, *eresil* (ms. 1070, 305^{v}), fie un alt înlocuitor, *eretic* (ms. 2757, 294^{v}–295^{r});

imaret < tc. *imaret* „zidire binecuvântată”: *şi-l îngropară la imaretiul ce-l făcusă el, adecă megit* (ms. 3517, 516^{r}; ms. 86, 387^{v}). Cuvântul a existat şi în alte limbi balcanice (bg., sb. *imaret* „operă (construcție) de binefacere”, BER II, p. 70; Skok, ERHSJ, I, p. 716). La noi, unde prezența islamului a fost mai redusă, provine, în acest caz, din originalul grecesc (KNS, p. 463). Primii copişti l-au transcris corect, dar mai târziu a fost redat fie printr-o variantă coruptă (*emaret*, ms. 1070, 458^{r}), fie prin termenul cu ajutorul căruia fusese explicat cândva de către traducător (*mecet*, ms. 108, 369^{r}; ms. 1469, 358^{r}; ms. 2757, 431^{r});

iperifanie < ngr. *ὑπερηφάνεια* „mândrie; aroganță; înfumurare”: *Dumnedzău nu l-au mai putut răbda pentru iperifaniia lui, adică pentru văznosâré, ce, venind de la vânat, l-au detunat şi căzu de pre cal* (ms. 3517, 454^{r}; ms. 86, 347^{r}). Traducătorul explică termenul grecesc printr-un slavonism, ceva mai bine cunoscut în epocă (verbul *văznosi* = *văznesi* „a se semeți” a putut fi atestat în 1688, în *Biblia* dela Bucureşti, DLR, XIII, 1, p. 177). Copiştii de mai târziu încearcă să redea cuvântul grecesc (*eperifanie*, ms. 1070, 398^{v}), folosesc slavonismul dat ca explicație mai demult (ms. 108, 319^{v}), dar, cel mai adesea, apelează la sinonime cunoscute (*înălțare*, ms. 1469, 312^{v}; *trufie*, ms. 2757, 379^{r});

îndovleți „a înzestra; a face să prospere” ← *dovleți* ← *dovlet*: *pre mulți preuți săraci au întărit de i-au îndovlețât* (ms. 3517, 443^{r}; ms. 86, 330^{r}). În altă parte este folosit *dovlétii* „nobili” (ms. 86, 281^{v}), la a cărui origine se află tc. *devlet, dovlet* „stat; imperiu”, dar şi „fericire; bunăstare” (cf. şi bg. (înv. dial.) *довлет*, în expresia *на довлет дръжа* „a se îngriji de cineva”, BER, I, p. 404). Dacă primul cuvânt a mai putut fi atestat, în 1652, în *Îndreptarea legii* (TDRG^{3}, II, p. 91), derivatul verbal, creat pe teren românesc, nu a mai fost atestat în altă parte. Este utilizat şi în copii mai noi (ms. 108, 308^{v}; ms. 1469, 301^{v}; ms. 1070, 385^{r}); doar în ms. 2757 a fost înlocuit, prin sinonimul *i-au îmbogățit* (367^{v});

BDD-A632 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:04 UTC)

întradă < ngr. *εντράδα, ιντράδα* „venit” < ven. *entrada* = it. *entrata* (fig.) „încasare, venit”, Kriaras, LMEDG, VI, p. 77): *şedea dascalul acela în casă împărăteşti, aproape de Svânta Sofiia şi avea întradă, adecă leafă mare şi obroc de la împărăţâe* (ms. 3517, 338^{v}; ms. 86, 263^{r}). Explicat printr-un sinonim de proveniență orientală, bine cunoscut şi astăzi (*leafă* < tc. *ulûfe*), omis în copiile de mai târziu, unde rămâne doar sinonimul, iar slavul *obroc* este înlocuit prin maghiarul *mirtic, mertic* (*avea leafă mare şi mirtic de la împărăție*, ms. 108, 233^{r}; ms. 1469, 228$^{r–v}$; ms. 2757, 281^{v}; ms. 1070, 292^{v}), *întradă* face parte dintr-o categorie aparte de neologisme, de origine venețiană, ajunse în limba română prin filieră greacă, datorită traducerilor celor două cronici universale apărute la Veneția în prima jumătate a secolului al XVII-lea;

malamă „aur”, „metal prelucrat” < ngr. *μάλαμα* = *μάλαγμα* „aur”, „metal prelucrat”: *ş-au luat stâlpii cei de malamă, poleiț(i) cu aur, făcuț(i) de Solomon ... uşile-i sunt de malamă galbână, foarte frumoasă…adusără chipul lui Iustiniian împăratul, vărsat de mala(a)mă galbână ... mai luat-au şi caii cei de mala(a)mă galbână şi coronele ce-au fost lăsat împărațâi Svintei Sofiei* (ms. 3517, 107^{r}, 460^{r}; ms 86, 99^{r}, 162^{v}, 222^{v}, 352^{r}). Preluat din originalul grecesc (KNS, p. 308), utilizat în mai multe rânduri, fără a fi glosat vreodată, cuvântul apare numai în manuscrise din Moldova (a se vedea, în afara celor două, deja menționate, ms. 108, 91^{r}, 325^{r}; ms. 1469, 85^{r}, 318^{r}), pe când copiştii munteni îl substituie prin *alamă* (ms. 2757, 385^{r}; ms. 1070, 406^{r});

măgărareț „păzitor de măgari” ← *măgărar* „idem”: *fostu-i-au naşterea de la Isavriia, om de oameni proşti şi de gios; ş-au fost măgărareț, de păştea măgarii Isavriei* (ms. 3517, 325^{v}–326^{r}; ms. 86, 254^{v}). Vorbind despre împăratul bizantin *iconoboreț* (= iconoclast) Leon Isavrul (= Leon III Isauricul, 717–741), cronograful aminteşte acest detaliu al biografiei sale umile, numindu-l apoi chiar *Leon Măgărarețul şi Iconoborețul* (ms. 86, 267^{v}). Dacă *măgărar*, utilizat de asemenea în acest context (ms. 86, 255^{r}), există în DLR, cu mențiunea „rar”, atestat în 1870 (VI, p. 219), *măgărareț* nu a fost încă înregistrat în dicționare. Copiştii de mai târziu acceptă, în general, acest derivat (ms. 108, 224^{r}; ms. 1469, 220^{r}; ms. 2757, 270^{r}; în ms. 1070, 282^{r}: *măgăreț*);

măghistrie „titlul nobiliar sau rangul demnitarului bizantin numit *maghistru*”: *împăratul, dacă-l vădzu pre Roman ..., foarte-i păru bine şi-l primi bucuros şi-l dărui bini şi-l boieri cu măghistriia* (ms. 3517, 441^{v}; ms. 86, 328^{v}). Alt derivat creat pe teren românesc, de această dată, după modelul *dascăl – dăscălie, hatman – hătmănie* etc. Îl regăsim numai în manuscrise din Moldova (ms. 108, 306^{v}; ms. 1469, 299^{v}). În cele două manuscrise muntene este substituit (*şi l-au dăruit cu boierie de l-au făcut maghistru*, ms. 2757, 366^{r}) sau omis (ms. 1070, 383^{v});

mor „maur” < ngr. *Μόρος* < it. *Moro* < lat. med. *Maurus* (Kriaras, ELMEDG, 2, p. 178): *un moru, adecă un arap de cei negri, ci-au fost subaş pre un*

BDD-A632 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:04 UTC)

sat ... morii, adecă oastea neagră, i-au plecat şi pre aceştia după voia lui (ms. 3517, 510^{v}, 512^{r}; ms. 86, 384^{v}, 385^{v}). Un alt cuvânt de proveniență italiană, care a ajuns în limba română prin traducerile cronografelor neogreceşti veneţiene. Preluat din original (KNS, p. 458), este glosat de fiecare dată. Copiştii din secolul al XVIII-lea folosesc cel mai adesea glosa (*un (h)arap de cei negri*, ms. 108, 364^{v}; ms. 1469; 355^{r}; ms. 2757, 426^{v}). Îl regăsim totuşi în copia munteană din 1758, chiar în variantă italiană (*moro*, ms. 1070, 426^{v});

moraiți (pl.) „greci originari din Morea (Peloponez)" – cf. ngr. *Μοραΐτης* „idem" (Kriaras, ELMEDG, 2, p. 178): *Țara Peloponisul, carea să chiamă Morea, de unde sunt grecii moraiții* (ms. 3517, 476^{r}; ms. 86, 363^{r}). Derivatul a fost creat de traducător, desigur după modelul celui grecesc. Mai înainte, el mersese încă şi mai departe, utilizând pe *Moraiț(i)* ca toponim, în loc de *Morea = Peloponez* (cum am spune, de pildă, *la munteni*, în loc de *în Muntenia*): *la Peloponis, adecă la Moraiț(i), ce iaste țară grecească mare* (ms. 3517, 400^{r}; ms. 86, 304^{v}; ms. 108, 272^{r}; ms. 1469, 266^{r}; ms. 2757, 329^{r}; ms. 1070, 342^{r}: *moraeți*). În mod paradoxal, utilizarea cuvântului ca adjectiv, în sintagma *grecii moraiți*, a avut mai puțin succes: o regăsim în secolul al XVIII-lea doar în copiile muntene (ms. 2757, 398^{v}; ms. 1070, 421^{r}: *grecii moraeții*), nu şi în cele moldoveneşti, unde sintagma este omisă (ms. 108, 338^{r}; ms. 1469, 330^{r});

orgănar „cântăreț din liră sau harpă" ← *organ* „liră, harpă": *dacă să îmbăta* [împăratul Nero – n.n., D.M.], *el lua surlarii şi trâmbicérii şi alăutarii şi toți orgănarii şi să ducea noaptea pre la curve şi pre la crâşme* (ms. 3517, 157^{r}; ms. 86, 136^{v}). În DLR (VII, 2, p. 297) este înregistrat numai derivatul *orgănaş*, atestat în 1825, cu sensul mai nou, „organist". Cel pe care l-am atestat aici, în Moldova, la jumătatea secolului al XVII-lea, poate fi întâlnit mai târziu tot în manuscrise moldoveneşti (ms. 108, 125^{r}; ms. 1469, 121^{r}), pe când în manuscrisele muntene este fie eliminat (ms. 2757, 138^{r}), fie substituit prin *zurnar* „cântăreț din zurnă" ← *zurnă* „instrument de suflat" (< tc. *zurna* „idem"), derivat, de asemenea, inexistent în DLR;

osprii (pl. *tantum*) < ngr. *ὄσπριο(ν)* „bob; boabe": *ş-au dat locul şi mărirea Isaf lui Iacov numai pentru o strachină de bucate de osprii, cum s-ar dzâce linte ... făcu stolnicul pre cuvintele lor şi le aducea osprii şi legumi de mânca* (ms. 3517, 17^{v}; ms. 86, 35^{v}, 94^{v}). Cuvântul este glosat la prima utilizare, într-un context pe care-l regăsim, cu explicație cu tot, şi în copiile din 1707, 1732 şi 1758 (ms. 108, 33^{r}; ms. 1469, 27^{r}; ms. 1070, 25^{v}). Nu există în copia din 1736 (ms. 2757, 27^{v});

pachilă – probabil, după ngr. *παχυλός* (ironic) „mare; deştept" < *παχύς* „gras; îmbuibat": *iar pachila de împărat, ca un om nechitit la trébe ca acéstea, nu ş-au luat sama că-i scrie Elerih otrăvit şi cu vicleşug* (ms. 3517, 352^{r}; ms. 86, 272^{v}). Înrudit, poate, cu ar. *păhnie* „iesle" (DDA, p. 953), cuvântul nu a fost

BDD-A632 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:04 UTC)

împrumutat din original (KNS, p. 331). Prezent, după cum se vede, în cele mai vechi copii moldoveneşti, dar nu şi în cele din 1707 şi 1732 (ms. 108, 241^{v}; ms. 1469, 236^{v}), reapare, exact în aceeaşi sintagmă, în manuscrisele muntene (*pachila de împărat*, ms. 2757, 293^{r}; ms. 1070, 303^{r});

papiia < mgr., ngr. *παπίας* „ofiţer din garda palatului împăraţilor bizantini” (Sophocles, GL, 2, p. 839): *pusésă şi slujitori de-l păzâia şi pentru mai mare credinţa, pus-au şi pe un credincios den casa împăratului ce să dzâcea papiia, adecă vornic de casă ... să vadză au străjuiaşte papiia pre Mihail bine ... papiia şedea deştept de-l păzâie ... păzéşte bine papiia pre Mihail ... papiia au fost zărit pre împăratul ... ceru Mihail de la papiia hărtie şi călămări* (ms. 3517, 362^{r}; ms. 86, 286^{v}–287^{r}). În copia din 1620 a *Cronografului* atribuit lui Mihail Moxa cuvântul este folosit în acelaşi context, în capitolul despre împăratul bizantin Leon V Armeanul (813–820), fiind explicat la prima apariţie (din cele numai două), când copistul îl transcrie greşit, dar nu prin *vornic de casă*, ci prin *postelnic*[8]. Şi aici, ca şi acolo, provine din originalul traducerii (KNS, p. 343). Îl regăsim, în toate cazurile, şi în copiile din secolul al XVIII-lea (ms. 108, 254^{r}; ms. 1469, 249^{r}; ms. 2757, 308^{v}; ms. 1070, 319^{v});

pelatic – cf. mgr. *πέλεκυς* „securis” (Sophocles, GL, 2, p. 869), mgr. *πελέκι* (= *πέλεκυς*), *πελεκητής* „cioplitor”: *să slobodzî după lup, ţâind în mâna lui pelaticul cel împărătescu de voivodzâie. Şi cumu-l agiunsă, cum aruncă cu pelaticul în lup de-l zbură giumătate de cap şi nu să mai mişcă lupul de acolea* (ms. 3517, 405^{r}; ms. 86, 308^{r}). Utilizat aici cu un sens special, care priveşte simbolurile puterii împăraţilor bizantini, la fel ca în original (*το πελατίκω τῦ Βασιλέως*, KNS, p. 366), cuvântul, neglosat de traducător, este preluat, în ambele cazuri, de copişti (a se vedea şi ms. 108, 275^{r}; ms. 1469, 269^{r}; ms. 2757, 332^{v}; ms. 1070, 345^{v}: *peletic*);

preposit „demnitar bizantin (mai mare peste garda de eunuci a împăratului)” < mgr., ngr. *πραιπόσιτος* < lat. *praepositus* „şef, superior, ofiţer” *au chemat pre un boiariu credincios al său, anume prepositu, şi-i spusă acel vis ... iară prepositu încă începu a spune către împăratul un vis ... i-au spus împăratul visul său şi au spus şi preposâtu al său ...aşijderea şi preposit încă au murit* (ms. 86, 214$^{r–v}$). Termenul este utilizat şi de Dosoftei, în *Viaţa şi petrécerea svinţilor* (242^{v}, 28 decembrie; 70^{v}, 16 februarie etc.);

protostrator „demnitar bizantin (mai mare peste membrii gărzii imperiale răspunzători de cai)” < mgr., ngr. *πρωτοστράτωρ* ← *στράτωρ* < lat. *strator* „cel

[8] Al Mareş, *Note filologice pe marginea Cronografului lui Moxa*, în „Limba română”, XXXIV (1985), nr. 3, p. 210–211 şi în vol. *Scriere şi cultură românească veche*, Bucureşti, 2005, p. 447–448; a se vedea şi Mihăilă, ed. Moxa, p. 175 (99^{v}), 176 (100^{r}).

BDD-A632 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:04 UTC)

care ajuta pe cavaler să încalece calul; scutier" (Sophocles, GL, 2,p. 959, 1015; Lampe, PGL, p. 1201, 1264): *unul ce să menisă să fie protostrator, adecă sărdariu, acelui Costandin ce să rădicasă împărat* (ms. 3517, 428$^{r–v}$; ms. 86, 333^{v}). Existând explicaţia traducătorului, dată printr-un aproximativ echivalent autohton, copiştii moldoveni din 1707 şi 1732 procedează, ca de cele mai multe ori în astfel de cazuri, transcriindu-l doar pe acesta din urmă: *unul ce să meniia / menie[a] să fie sărdariu (sardar)*, ms. 108, 294^{r}; ms. 1469, 287^{r}. Copiştii munteni rămân mai aproape de vechile manuscrise din secolul al XVII-lea, dar consideră util să precizeze domeniul: *protostrator de oşti (piste oşti), adecă sărdari(u)* (ms. 2757, 352^{v}; ms. 1070, 368^{v}). Ca şi alţi termeni bizantini din această categorie, provine din originalul grecesc (KNS, p. 380);

sandecos, sandâcos „rău intenţionat" ← *sandec, sandâc* „intenţie" (cf. magh. *szándékos* „intenţionat; premeditat" (← *szándék* „intenţie; gând"): *la mânie era sandecos şi-ndelungători şi la toată firea lui, de tot om rău ... împăratul, fiind om mânios şi sandâcos, de-[a] pururea tot era scârbit* (ms. 3517, 316^{v}; ms. 86, 248^{v}). În DLR (X, 1, p. 70) există numai *sandâc* „intenţie", atestat în 1564, în *Molitvenicul* lui Coresi şi în 1581, în *Pravila* ritorului Lucaci. Derivatul este prezent chiar şi într-o copie munteană din secolul al XVIII-lea (ms. 2757, 263^{r}), precum şi în cele două copii moldoveneşti (*sandic*, ms. 108, 218^{v}; ms. 1469, 214^{v}). Autorul copiei muntene din 1758 („Costandin, săidăcariul cel bătrân, feciorul popii Ioanichie ot Mogoşoaia", f. 549^{v}) face însă dovada clară că nu cunoaşte acest cuvânt, pe care-l asociază în mod eronat cu *adânc(os)*: *la mânie era adânc şi îndălungător ... împăratul fiind om mânios şi adâncos* (ms. 1070, 274^{v});

sătiresău < ngr. *σιτηρέσιο(ν)* „raţie zilnică": *i-au dat împăratul sătiresău, adecă venit de hrana lui, şi leafă, şi obroaci*, ms. 3517, 488^{r}; ms. 86, 370^{v}). Cuvânt preluat de traducător din originalul grecesc (KNS, p. 437), păstrat în copii din secolul al XVII-lea, dar substituit în copii mai noi, unde, ca şi în alte cazuri de acest fel, fie rămâne doar sinonimul care fusese dat ca explicaţie de către traducător (*împăratul iarăşi i-au dat vinit de hrana lui, şi leafă, şi tainuri*, ms. 108, 347^{v}; ms. 1469, 333^{r}), fie se caută un alt sinonim (*i-au dat mertic pentru hrana lui*, ms. 2757, 408^{v}). Numai copistul manuscrisului muntean din 1758 încearcă să transcrie acest cuvânt (*i-au dat împăratul sătires, adică venit de hrana lui, şi leafă, şi mertic*, ms. 1070, 432^{r}). De notat, înlocuirea, în toate cele patru copii de după 1700, a slavonului *obroc*;

schimită „creată; formată" ← *schimă*, poate după ngr. *σχηματίζω* „a crea; a forma": *aicea dzacu eu, cea de trei ori ocainică, care am fost schimită de doi împăraţi, fata lui Tiverie împărat şi împărăteasa lui Mavrichie împărat* (ms. 3517, 294^{r}; ms. 86, 234^{r}). În original se spune: *στεμμαθυή από δυό Βασιλεῖς* (KNS, p. 291), adică „încoronată de doi împăraţi". Traducătorul a creat acest cuvânt,

BDD-A632 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:04 UTC)

pornind, probabil, de la *schimă* „haină (tagmă) călugărească (monahală)", atestat în epocă la Dosoftei, în *Viaţa şi petrécerea svinţilor* (DLR, X, 1, p. 334). Îl regăsim şi în copiile moldoveneşti din 1707 şi 1732 (ms. 108, 205^{r}; ms. 1469, 202^{r}), dar şi în copia munteană din 1736 (ms. 2757, 246^{r}). În cealaltă copie munteană, din 1758, este substituit, în mod inadecvat, prin slavul *primeni* (*am fost premenită de 2 împăraţi*, ms. 1070, 258^{r});

slătinar ← *slatină* „salină": *slătinarii, carii era ispravnicii sării, să agiunsără cu Dimitrie despot şi tăgăduiră banii sării, ce era venitul împărătesc pre giumătate, că-i furară şi-i împărţâră cu Dimitrie despot* (ms. 3517, 487^{v}–488^{r}; ms. 86, 370^{v}). Creat pe teren românesc, sub influenţa documentelor slavo-române, de unde provine *slatină*, cuvântul a fost utilizat ca sinonim al lui *sărar*. Apare şi în copii mai noi ale aşa-numitului „Cronograf Danovici" (ms. 108, 347^{r}; ms. 1469, 338^{v}; ms. 1070, 431^{v});

stipiot – probabil înrudit cu ngr. *στύπ(π)ινος* (fig.) „fără putere"; „onorific": *învaţă împăratul de marsă patriiarhul şi Mihail, patrichiul cel mare, stipiot, şi Ioan, boiariul cel de tainǎ, ce-i dzâcea misticos*, ms. 3517, 430^{r}; ms. 86, 335^{r}). Atât *stipiot*, cât şi *misticos* (< mgr., ngr. *μυστικός* = *secretarius*) provin din originalul grecesc (KNS, p. 382). Există şi în unele copii de mai târziu (ms. 108, 235^{v}; ms. 1469, 288^{v});

stratigopul „prefectul şi comandantul militar al capitalei Imperiului Bizantin": *trimisă împăratul pre stratigopul de-i bătu şi-i tăie ... şi-i cuprinsără pre toţ în Ţarigrad* (ms. 3517, 460^{v}; ms. 86, 352^{v}). Cuvânt provenit, de asemenea, din originalul grecesc (ngr. *στρατηγόπουλλος* ← mgr., ngr. *στρατηγός*; KNS, p. 409), care poate fi regăsit atât în copiile moldoveneşti din 1707 şi 1732 (ms. 108, 326^{r}; ms. 1469, 318^{v}), cât şi în cele muntene din 1732 şi 1758 (ms. 2757, 385^{v}; ms. 1070, 407^{r});

techea „mănăstire de călugări musulmani" < tc. *tekké* „idem" (cf. ar. *tiké, teké*, sb. *tékija*, bg. *teké*, ngr. *τεκές* „idem"): *avea ei* [o populaţie din Persia] *techea, adecă metoh de închinat, şi sate avea multe* (ms. 3517, 506^{r}; ms. 86, 381^{v}). Termen din domeniul islamului, mai bine cunoscut, ca şi *imaret*, în limbi de la sud de Dunăre, provine, în cazul de faţă, din originalul grecesc (KNS, p. 454). În secolul al XVIII-lea îl mai regăsim doar în copiile muntene (*techea, techia*, ms. 2757, 423^{r}; *techiia*, ms. 1070, 448^{v}). Copiştii moldoveni preferă să utilizeze cuvântul *metoh* (< slavon *метохъ*, ngr. *μετόχι*), pe care-l reţin din explicaţia dată de traducător pentru *techea* (ms. 108, 361^{r}; ms. 1469, 352^{r});

tetraod „cele patru cântări" < ngr. *τετραώδιον* „idem": *au săvârşit* [Marco duhovnicul] *tetraodul, nu triodul, cum am dzâce cetvârtopeasneţul* (ms. 3517, 422^{v}; ms. 86, 320^{v}). De observat că explicarea compusului grecesc se face prin

BDD-A632 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:04 UTC)

echivalentul slavon. La fel se întâmplă şi în copiile din prima jumătate a secolului al XVIII-lea (ms. 108, 288^{r}; ms. 1469, 281^{v}; ms. 2757, 346^{v}; ms. 1070, 362^{v});

ţéstilişte ← *ţeastă* „carapace (capac)” + *-ilişte* (= *-elişte*): *să acopere o ţéstilişte pre deasupra chivotului* (ms. 3517, 561^{r}; ms. 86, 417^{v}). Derivat creat cu ajutorul unui sufix slavon (eventual, sub influenţa unui model slavon), pe care copiştii manuscriselor moldoveneşti din 1707 şi 1732 evită să-l mai folosească (*să acopere pe deasupra chivotului*, ms. 108, 407^{r}; ms. 1469, 392^{r}). Apare, în schimb, în copiile muntene, sub aceeaşi variantă (notată însă marginal de către copistul manuscrisului 2757 (475^{v}); în text este lăsat un spaţiu liber), ori sub varianta *ţéstileşti* (în ms. 1070, 507^{r});

vasâlopator < ngr. *βασιλοπάτορ*: *vasâlopator, cum am dzâce părinte de împăraţi* (ms. 3517, 429^{r}; ms. 86, 334^{v}). Un alt compus, de această dată preluat din originalul grecesc (KNS, p. 381), dar explicat prin traducerea în limba română a celor două elemente care-l alcătuiesc (nemaifiind vorba, ca în cazul lui *tetraod*, de un termen din domeniul cultului ortodox). Poate fi întâlnit şi în unele copii din secolul al XVIII-lea (ms. 108, 295^{r}; ms. 1469, 287^{v}; ms. 2757, 353^{v}). Autorul copiei muntene din 1758 se încumetă să-i dea o nostimă interpretare personală: *şi-l făcu credincios la toate, în casă şi pre afară* (ms. 1070, 369^{r}).

3. Nu putem încheia această trecere în revistă, fără câteva consideraţii generale, privitoare la cuvintele discutate până acum.

În condiţiile în care nu am avut în vedere cazurile de prime atestări (anterioare faţă de cele menţionate în dicţionare) şi nici slavonismele, care, după cum am anunţat la început, vor face obiectul unor prezentări separate, două categorii, derivatele româneşti şi împrumuturile din greacă (de obicei, provenite din original), acoperă, aproape în întregime, fondul lexical prezentat.

Derivatele pe teren românesc au la origine, uneori, neologisme greceşti (*ambăcar, africhian, măghistrie, moraiţi* (pl.), *orgănar, schimită*) sau un cuvânt turcesc (*îndovleţi* ← *dovlet* = *devlet*), la vremea respectivă, în fond, tot un neologism, alteori cuvinte mai vechi, în special regionalisme (*cumpătareţ, măgărareţ, sandecos (sandâcos), slătinar, ţéstilişte*).

Ar mai fi de amintit *băiaţi* (pl.) (= *băieţi*), ca variantă regională, utilă pentru explicarea formării cuvântului (← *băia* ← *baie*) şi *gâltan* (*gâtlan*), pentru sensul figurat („strâmtoare”) pe care înţelege să i-l dea, în acest caz, traducătorul.

În privinţa împrumuturilor neogreceşti, putem distinge, de asemenea, mai multe categorii:

– cuvinte neogreceşti propriu-zise: *achefali* (pl.), *catadisă* (pl.), *ierosâl, iperifanie, malamă, osprii* (pl. tant.), *pachilă, papiia, pelatic, tetraod, vasâlopator*;

BDD-A632 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:04 UTC)

– cuvinte neogreceşti de proveniență latină (prin mediogreacă): *bail, candilar, chentinar, domestic, chinson, preposit, protostrator* (al doilea termen al compusului), *stratig*;

– cuvinte neogreceşti de proveniență venețiană: *ambac, întradă, mor*.

Dacă exemplelor ilustrând ultimele două categorii, le adăugăm pe cele asupra cărora am tras atenția cu alte prilejuri (*ambasador, bantieră, bastard, caduc* (*boală de* ~ „epilepsie"), *conte, cursar* (= *corsar*) *dux* (= *duce*), *general, mamuluc* (= *mameluc*), *marchez, monedă, pact, pălărie, tesaur* etc.)[9], înțelegem că, prin astfel de traduceri, limba greacă modernă însemna atunci o punte de legătură nu numai cu moştenirea Bizanțului (incluzând componenta sa latină), ci şi cu Occidentul romanic, în cazul de față, venețian, unde exilul grecesc îşi aflase, în secolul al XVII-lea, principalul centru de manifestare.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

BER	=	*Български етимологичен речник*, 1–5 (*а – пускам*), Sofia, 1971–1996.
DA	=	Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.
DDA	=	Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân (general şi etimologic*). Ediția a doua augmentată, Bucureşti, 1974.
DÎLR	=	Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, Bucureşti, 1992.
DLR	=	Academia Română, *Dicționarul limbii române* (DLR). Serie nouă, Bucureşti, 1965–
Hérodote, I	=	Hérodote, *Histoires*. Livre I. Texte établi et traduit par Ph. – E. Legrand. Cinquième tirage revu et corrigé. Société d'Edition „Les Belles Lettres", Paris, 1970.
Kigalas, NS, KNS	=	Matei Kigalas, *Νέα σύνοψις διαφόρων ιστοριῶν* ..., Veneția, 1650.
Kriaras, LMEDG	=	Emmanuil Kriaras, *Λεξικό τῆς Μεσαίωνικης ελληνικής δημώδους γραμματείας*, 1–9, Salonic, 1968–1985.
Kriaras, ELMEDG	=	I. N. Kazazis, T. A. Karapastis, *Επιτομί τοῦ Λεξικόυ τῆς Μεσαίωνικης ελληνικής δημώδους γραμματείας* 1100–1669 τοῦ Εμμανουήλ Κριαρά, I–II, Salonic, 2001–2003.
Lampe, PGL	=	G.W.H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, 1972.
LLP	=	*Lexicon linguae palaeoslovenicae (Slovnik jazyka staroslověnského*), Praga, 1958.
Mihăilă, ed. Moxa	=	Mihail Moxa, *Cronica universală*. Ediție critică, însoțită de izvoare, studiu introductiv, note şi indici de G. Mihăilă, Bucureşti, 1989.

[9] A se vedea, în afara celor discutate în lucrările menționate în nota 1, alte exemple de acest fel, în capitolul *Neologisme latineşti şi greceşti anterioare față de cele mai vechi mențiuni din* ***Dicționarul limbii române*** (DA, DLR), din volumul *Contribuții etimologice şi lexicale* (Etymologica 19), Bucureşti, 2005, p. 131–155.

BDD-A632 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:04 UTC)

Skok, ERHSJ = Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dictionnaire étymologique de la langue croate ou serbe*. Rédacteurs Mirko Deanović et Ljudevit Jonke. Collaborateur Valentin Putanec, I–IV, Zagreb, 1971–1974.

Sophocles, GL = E. A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods* (from B. C. 146 to A. D. 1100), I–II, New York, Frederick Ungar Publishing Co. (f.a.).

TDRG^2 = H. Tiktin, *Rumänisch – deutsches Wörterbuch*. 2, überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron, I–III, Wiesbaden, 1986–1989.

Ursu, IL = N.A. Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860)*, I–II, Iaşi, 2004–2006.

D'AUTRES ÉLÉMENTS INCONNUS (TERMES, VARIANTES, ACCEPTIONS) CONCERNANT LE LEXIQUE DU „CHRONOGRAPHE DANOVICI"

(Résumé)

Ce n'est pas dans le domaine historique qu'on doit chercher avant tout les mérites des versions roumaines de cette chronique universelle de tradition byzantine, mélange d'histoire biblique et laïque, de légendes, croyances, superstitions et tant d'autres du même genre.

Traduite en roumain au cours des premières trois décennies de la seconde moitié du XVII-ème siècle, principalement, d'après *Νέα σύνοψις διαφόρων ιστοριῶν* ... de Mattheos Kigalas (Venise, 1650), devenue ici, malgré les dimensions des manuscrits qui la renfermaient (400–500 f., *in folio*), la plus populaire parmi d'autres écrits similaires, son rôle a été particulièrement important en ce qui concerne le domaine de la langue: d'une part, sous l'aspect de l'enrichissement de lexique, d'autre part, d'un point de vue regardant l'unité de la langue roumaine (grâce à la diffusion tout à fait remarquable que des dizaines des copies manuscrites de cette chronique ont connu, à travers presque deux siècles, en Moldavie, en Valachie, en Transylvanie).

On peut trouver ci-dessus un nombre de preuves en ce sens, concernant le domaine du vocabulaire, parmi lesquelles il faut remarquer surtout des emprunts comme *ambac, bail, candilar, chentinar, chinson, domestih, intradă, mor, preposit, protostrator* etc., qui, s'ajoutant à ceux que nous avons antérieurement étudiés (*ambasador, bantieră, bastard, caduc (boală de ~), conte, cursar (= corsar), mamaluc (= mameluc), marchez, monedă, pact, pălărie, tesaur* etc.), montrent que, par de pareilles traductions, le grec moderne a représenté à l'époque un moyen de communication non seulement entre l'héritage du Byzance (y compris sa composante latine) et le roumain, mais aussi entre l'Occident roman (vénitien) et la langue roumaine.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie, nr. 13

BDD-A632 © 2008 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 17:59:04 UTC)